

ANCA PÂRVULESCU, MANUELA BOATCĂ

CREOLIZAREA MODERNULUI. TRANSILVANIA LA RĂSCRUCEA IMPERIILOR, TRADUCERE DIN LIMBA ENGLEZĂ DE CIPRIAN ȘIULEA, REVIZUITĂ DE AUTOARE, SIBIU, EDITURA UNIVERSITĂȚII „LUCIAN BLAGA”, 2024, 249 p.

DOI: 10.35923/AUTFil.62.25

Analiza trans- și multidiscplinară oferită de Anca Pârvulescu și Manuela Boatcă în *Creolizarea modernului* oferă o perspectivă inovatoare asupra Transilvaniei, privită ca un spațiu de intersecție a mai multor imperii. Lucrarea explorează, dintr-o perspectivă integrată, dinamica interimperială și transimperială a regiunii, pentru a evidenția complexitatea socio-culturală și economică a acestui spațiu care devine parte a istoriei globale. Pivotalul analizei îl reprezintă *Ion* al lui Liviu Rebreanu. Scriere hipercanonică, primind interpretări în cheie realist-etnocentrică, romanul este extras din zona interpretărilor tradiționale. Anca Pârvulescu, având expertiză în domeniul studiilor literare din spațiul american, și Manuela Boatcă, sociolog, pun în dialog metodele de cercetare a acestor două domenii spre a propune un set de instrumente necesare (re)lecturii romanului. Pentru cristalizarea acestui tip de lectură, construcția teoretică presupune contextualizarea termenului de *creolizare* care, în versiunea prezentată în carte, înseamnă că Europa nu reprezintă o entitate coerentă din punct de vedere geografic, cultural, religios sau rasial. Astfel, este construită imaginea multietnică și multilingvă a Transilvaniei, integrată într-un spațiu geografic analizat din perspectivă socio-culturală, prin evidențierea vocilor minoritare și a diverselor influențe istorice și culturale care au contribuit la formarea identității „creole” a regiunii.

Elementul central al interpretărilor anterioare, legat de pământul revendicat de țărani români transilvăneni de-a lungul istoriei, este privit de autoare într-o manieră ce subliniază complexitatea interimperialității. Nu doar că pământul devine un simbol al luptei pentru drepturi politice, dar procesul de cadastrare și cartografiere, deși tehnic în aparență, reflectă ranforsarea inegalităților deja existente, consolidând controlul imperial asupra resurselor locale. În loc de simpla recuperare a spațiului, autoarele sugerează că țărani navighează între diverse puteri imperiale, negociindu-și drepturile într-o manieră strategică. Această dinamică este completată de dorința aproape maladivă a personajului central de a poseda pământ, un simbol al statutului social și al supraviețuirii economice, dorință care reflectă secole de exploatare și opresiune iobăgească. Pe de altă parte, echivalarea dorinței lui Ion pentru pământ cu sexualitatea este forțată, minimalizând totuși realitatea dură a sărăciei

și a luptei pentru supraviețuire într-o Transilvanie marcată de exploatare. Argumentul că pământul este central în viața lui Ion, pentru că reflectă o memorie colectivă a iobăgiei este valid, dar interpretările psihanalitice nu aduc o valoare semnificativă analizei. În plus, tehnicile literare ale romanului nu susțin o abordare de acest tip, așa că pragmatismul este o cale mai adecvată de a înțelege raportul dintre Ion și pământ. Tratănd în manieră relevantă pământul în spectrul interimperialității, excluzând interpretările psihanalitice, analiza continuă cu însemnătatea integrării în sistemul mondial a Transilvaniei, situată la intersecția dintre expansiunea capitalistă și proiectele imperiale. Sunt amintite patru modalități ale integrării pe piața capitalistă. Pornind de la premisa lui Immanuel Wallerstein cum că economia mondială capitalistă de la sfârșitul secolului al XIX-lea cuprindea întregul glob, autoarele nuanțează punctual integrarea Transilvaniei cu argumente de natură istorică. Astfel, justifică statutul de periferie agricolă pe fondul inter- și transimperialității, plasând regiunea într-un context economic mai larg, vizând Europa de Est. Percepută ca grâнар și furnizor de petrol și minereuri, această parte a continentului a înlocuit colonizarea agricolă de peste mări, odată cu expansiunea economică spre Răsărit. Bine punctat este și statutul de „laborator al modernității” (p. 31) al regiunii, statut în baza căruia Estul a funcționat ca loc al testării noilor descoperiri tehnologice. Așadar, prima modalitate de integrare se referă la deschiderea comerțului pe piața mondială, o deschidere inegală față de Ungaria, Austro-Ungaria și, generic, față de sistemul mondial. De aici reiese statutul triplu periferic al Transilvaniei. O a doua modalitate de integrare este cea legată de sistemul financiar. Apariția primelor bănci românești a fost un semn al naționalismului financiar, însă e evident că Transilvania era inclusă într-o rețea de instituții financiare internaționale. Cu atât mai mult, printre modalitățile de integrare se regăsește mobilitatea țăranilor care nu aveau pământ, emigrând în SUA, America Latină sau România. Autoarele dezvoltă o analiză detaliată a interconectării dintre instituțiile bancare, mobilitatea țărănească și expansiunea rețelei de căi ferate, privite ca semnale ale integrării capitaliste a Transilvaniei. În acest context, birocrăția imperială joacă un rol esențial, fiind un agent al acestei transformări. Totodată, autoarele subliniază procesele de etnicizare și rasializare care însoțesc aceste schimbări, arătând cum integrarea capitalistă periferică a regiunii a fost marcată de o stratificare socială accentuată. O particularitate a zonelor semiperiferice, precum Transilvania, este existența unei opoziții specifice față de capitalism, manifestată și prin pulsuniile antisemite. Romanul *Ion*, de Liviu Rebreanu, reflectă această dinamică, în special prin descrierea interdicției de a cumpăra alcool de la negustorii evrei, o formă de excludere economică ce ilustrează tensiunile sociale. Imaginea lui Avrum, proprietarul evreu al cârciumii, este asociată unui materialism excesiv, contrastând cu imaginea romilor, care sunt percepuți ca insuficient de materialişti. Această opoziție între stereotipurile legate de evrei și romi deschide calea pentru discuția despre procesele rasializării vizibile în roman.

Rasializarea romilor din prima scenă a romanului nu a fost abordată de critica literară. Din acest motiv, relevantă este bogăția datelor istorice care îi privesc pe romi. După aceste pagini de istorie, analiza e centrată pe

identificarea punții dintre istoria sclaviei și munca romilor în cadrul interimperial caracteristic Transilvaniei. Concret, sunt identificate șase modalități prin care textul lui Rebreanu realizează această legătură. Sunt modalități bine cunoscute și vehiculate anterior de studiile sociologice și antropologice, dar anterior nedezbătute în legătură cu textul lui Rebreanu. Observăm că și din această privință studiul este bine așezat între teorie și interpretarea textuală. Analiza continuă firesc, prin discutarea unui alt element definitoriu pentru interimperialitatea Transilvaniei. În strânsă legătură cu multietnicitatea regiunii, sunt prezentate multilingvismul și interglotismul. Un aspect important și așezat încă la începutul capitolului *Interglotismul transilvănean* constă în opțiunea lui Rebreanu de a scrie romanul în limba română. În acest sens, textul este considerat o afirmație interimperială. Cu atât mai validă este afirmația cu cât autoarele reconstruiesc contextul istoric neprielnic identității românești din Transilvania. Instaurarea Dualismului din 1867 a dus la impunerea unor politici lingvistice dure de către Ungaria, mai exact impunerea maghiarei ca limbă a educației. Opoziția față de această implementare a reprezentat o formă de antiimperialism a românilor. Printre scenele din *Ion* sugestiv alese pentru a reliefa aceste situații se numără aceea în care Ion primește înștiințări oficiale de la tribunal în limba maghiară pe care nu o înțelege. Mai sugestivă și realizând o caracterizare generală a sistemului imperial este problematizarea pe marginea scenei cu reclamantul și acuzatorul care nu înțeleg ce li se comunică la tribunal. Pe calea legilor nescrise, cei doi își reglementează situația, însă sistemul de justiție îi pedepsește pe ambii. Conexiunea cu universul lui Kafka e, evident, mai mult decât plauzibilă.

Centrând atenția asupra detaliilor neexprimate sau marginalizate în roman, textul este pus în dialog cu mișcările feministe din Imperiul Austro-Ungar și de la nivel global. Precizarea anterioară analizei potrivit căreia scrierea nu prezintă personaje de tip Noua Femeie validează conținutul capitolului *Intriga zestrei interimperiale*, neaplicându-se forme ce nu-și găsesc fondul în roman. Începutul secolului al XX-lea aduce, în Occident, o nouă imagine a femeii: identificată în mediul urban, în rândurile forței de muncă și tot mai accentuat distanțată de munca fără rezultate vizibile în gospodărie. Contextul interimperial al Transilvaniei zugrăvește portretul Anei ca femeie tradițională, vulnerabilă și supusă bărbatului. De altfel, e și portretul atribuit de critica literară de până acum. O importantă scenă asupra căreia autoarele insistă, spre deosebire de ceilalți critici, este scena primului contact sexual dintre Ana și Ion. Analizată cu atenție, scena este interpretată în contextul elipselor narrative, sugerând elemente caracteristice unui viol. Rezistența tăcută a Anei reflectă constrângerile stricte în care erau încadrate atribuțiile și drepturile femeilor în acea perioadă. Autoarele evidențiază minimalizarea agresiunii sexuale în contextul opresiunilor multiple, legate atât de condiția de periferie a Transilvaniei, cât și de poziția sa interimperială, ceea ce amplifică neglijarea problemelor legate de violența împotriva femeilor. Această marginalizare a femeilor este evidentă și în scena nașterii, unde Ana nu primește atenția sau îngrijirea necesară, iar Ion tratează situația ca o parte inevitabilă a destinului femeii, consolidând astfel un model de opresiune structurală.

Dacă până în acest punct al lucrării a fost dezvăluită sedimentarea naționalismului în jurul figurii masculine a țăranului hotărât și îndârjit, mizele naționalismul interimperial vor fi descrise și cu privire la o femeie needucată de clasă mijlocie, Laura. Fiică a învățătorului Herdelea, ea accede la gândirea feministă, dar ideile acestui curent sunt imediat abandonate, chiar văzute critic la vârsta maturității. Este bine portretizată în analiză drept femeia modernă în peisaj rural, peisaj care îi limitează evoluția între a se feri de a deveni fată bătrână și a aduna zestrea necesară căsătoriei. Dacă înainte de căsătorie se arată critică față de conceptul de fată bătrână la 20 de ani, subliniind o diferență evolutivă față de vremurile trecute, după căsătorie, Laura devine „gospodina desăvârșită” (p. 139). De altfel, autoarele oferă un bine definit periplu prin evenimente majore cu importanță răsfrântă în schimbarea imaginii femeii, evenimente cu ecou slab în roman, dar care, aplicate contextului transimperial al Transilvaniei, justifică elipsele și minimizarea unor aspecte bine sesizate de autoare. Studiul se încheie prin analiza relației dintre interimperialitate și religie luând în considerare marile teme discutate în capitolele anterioare. Câteva puncte esențiale evidențiate aici se leagă de dimensiunea religioasă a naționalismului antiimperial și de integrarea religiei în sistemul capitalist. Nuanțând, analiza propune ideea că ortodoxia este, concomitent, religie și cultură. Ideea e caracteristică societăților interimperiale, unde biserica servește ca spațiu spiritual, dar și socio-politic. Cealaltă problemă interesantă e legată de rolul preotului, acela de lider la nivel comunitar. Întrucât învățătorul Herdelea predă în maghiară, conform legilor imperiale, preotul Belciug monopolizează simpatia sătenilor până în punctul în care se anulează distincția dintre spiritualitate și... agent al puterii. Momentul ce conferă sensul deplin și circularitatea analizei este acela în care preotul plănuiește moartea lui Ion pentru a ridica noua biserică, în fapt o ambiție personală. Cu alte cuvinte, integrarea religiei în sistemul capitalist e una care completează o integrare de tip periferic drept cauză a poziționării interimperiale.

Întocmită în baza analizei faptelor de istorie în oglindă cu evenimente mai puțin discutate din romanul *Ion* al lui Liviu Rebreanu, *Creolizarea modernului* oferă o abordare inovatoare, depășind cadrele tradiționale ale criticii literare printr-o intersecție între literatură, sociologie și istorie. Prin această lentilă interdisciplinară, autoarele reușesc să recontextualizeze unul dintre cele mai canonice texte din literatura română, evidențiind legături între istoria inter-imperială a Transilvaniei și dinamica socială prezentă în roman. În ciuda importurilor teoretice uneori forțate, această analiză aduce un suflu nou criticii existente, nu doar completând detaliile deja discutate, ci oferind o lectură radical diferită, axată pe explorarea impactului colonialității și al interimperialității în spațiul românesc.

Stelian POPESCU